

XIII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1934. november 17.

Ravasz László a Budapest-Kálvin Téri Református Egyházközség lány
konfirmandusaival 1934-ben

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Az idén kegyelmes volt hozzánk a halál, senkit sem ragadott el az egyházkerület tisztviselői és alkotó tagjai közül. Annál fájdalmasabb volt *Dókus Ernő* úrnak váratlan elköltözése. Csendesen indult útra egy déleesti órán, hogy atyafiak gyülekezetébe lelkét Isten titkainak gyógyító vizében fürössze meg, amikor testét, ezt a drágalátos szelencét, széttörte robajos ütés. Mindenki szerette, mindenki siratta, mindenki köszönt neki valamit s ezért emlékezetét mindenki áldja. Ha közülünk senkit sem ragadott el is a halál, mégis közeljárt hozzánk, s kezének hideg érintését éreztük. *Nyáry Pál*, baranyai egyházmegye esperese vesztette el hitvesét, a jó papnét, legjobb barátját, egyikét azoknak a hívő asszonyoknak, akikről Péter apostol áldva emlékezik meg (I. Pét. 3. 1–5.), s dicséretüket a Példabeszédek könyve énekli (31. 10. s köv.). – Fájdalmat okozott két lemondás: *Darányi Gyula* vonult vissza a Baár-Madas igazgatótanácsának elnöki állásától és *Jaloviczky Sándor* mondott le a kecskeméti egyházmegye gondnokságáról. Mindaketten egészségi állapotuk parancsszavára cselekedtek így, s ha fáj is megüresedett helyükre nézni, vigasztal az a tudat, hogy mint tanácsbírák közöttünk ülnek, bölcsességükkel világoskodnak és szerető szívükkel bátorítanak.

Jól megérdemelt nyugdíjba ment *Marton Lajos*, theol. akadémiánkon az újszövetség professzora. Mintaszerű tanár volt annyiból, hogy csak kathedrájának élt, az igazságot kutatta és hirdette, tudományos kutatásban pontos, megbízható és módszeres, a tanításban rendtartó, szigorú, fegyelmezett és fegyelmező. Került minden feltűnést, közéleti érvényesülés vágya nem fűtötte, nem pályázott népszerűsége és tapsra sem tanítványainál, sem kortársainál, de azt a hideg távolságot, mely az emberektől elválasztotta, a tisztelet és megbecsülés sugárzása töltötte be.

Nyolcvanadik évét töltötte be *Bernát István* és *Benedek Sándor*, két jeles munkatársunk. Bernát István első magyar képviselője annak a stylusnak, mely a Victorian age¹ nagy angol férfainak volt a sajátja. Mély és öntudatos hit, nagyvonalú és tudományosan fundált világnézet, gyakorlatiasság és az elvi tisztaság jellemzi őt is, aki nagy lépést jelentett előre és felfele akkor, amikor helyben maradónak látszott. Benedek Sándor az egyházmegyei és egyházkerületi igazgatás oszlopmembere, akinek bölcsesége lámpás és tanácsa út, barátsága aranylánc és jósága kenyér. Mindkettőt szívből köszöntjük.

Nagy emlékek

Az idén volt háromszáz esztendeje annak, hogy Kolozsvárt a pestis elragadott egy fáradt embert, a XVII. század legmozgékonyabb magyarját, *Szenci Molnár Albertet*. Székely eredetű fiú, megtestesülése a magyarság nyugatra vágó ösztönének. Csizmás, dolmányos peregrinus, aki könyvnyomtató műhelyeket, tudósokat, iskolákat, nyilvános vetekedéseket keres széles e világon mindenütt; bejut minden patronushoz, otthon van minden universitáson, s amíg jár-kél az első magyar „kultur-ügynök”, odakünn ez ismeretlen népnek becsülete támad, idebenn elzárkózottságunk ólomtetőjén ablakok nyílnak fel. Átjavította a Bibliát, adott egy új magyar és latin szótárt, lefordította Kálvin nagy Institutióját, szerzette énekeskönyvünk 150 zsoltárát. Korának legmíveltebb, leghasznosabb magyarja volt. Génusza a magyar nép lelkét legmélyebben ihlette és termékenyítette, hiszen nincs magyar költő, akinek verse olyan mélyen átszötte volna a néplelket, mint a Szenci Molnár Albert 150 zsoltára. Ma már kínai kikötő városokban, amerikai gyárakban, óceánjárók szénkamaráiban megkérgesedett, elgörcsösödött magyarok azzal iga-

¹ viktoriánus kor (1837-1901)

zolják magukat, lényük elrejtett titkát, hogy felbugyog belőlük egy-egy Szenci Molnár-féle vers: Mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik, vagy Te benned bízunk eleitől fogva. Magyar gyermekek ezt a költészetet tanulják legelőbb és legtovább az iskolában, s öreg haldokló magyaroknak ezek a rímek, ezek a képek fényesednek meg szemeik előtt. Minden református istentiszteleten van egy láthatatlan és ismeretlen vendég: Szenci Molnár Albert énekel velünk, addig, míg egyházunk éneklő egyház lesz.

Másik nagy magyar református ember halálának kétszázados évfordulója suhant el mellettünk még a tavaly. Dunamellék egyházi múltjának talán legnagyobb világi embere *Ráday Pál*. A nagy fejedelmnek volt kancellistája, – ő fogalmazta az eleven vérrel írt kiáltványt, a *Recrudescunt*-ot, – azután minisztere, végül legkülönb diplomatája. Közben bizonyára barátja, s lelkének társa is, legalább a két ember lelki megnyilatkozásainak hasonlósága, mély, szinte metafizikai összhangja erre vall. Rákóczi-nak alighanem imádságban is társa volt; mindenesetre jó szelleme, aki sohasem akart feltűnni, s épen ezért mindig ihletés, indítás, magvetés volt. A forradalom lezajlása után, reámaradt az elárvult magyar református egyház, amelyre sötét és hideg idők következtek. E sötétben *Ráday Pál* volt a legmagasabb, a legbiztatóbb pásztorú. Visszanézve a múlt időkbe, az utolsó dunamelléki hitvallónak *Ráday Pált*, a nagy imádkozót és az Istenes énekek szerzőjét nevezhetjük. Korának legnagyobb imádkozója, legmélyebb vallásos költője, leghívőbb református magyarja, legbuzgóbb szolgálója: az akkori református anyaszentegyház egyetemes főgondnoka. Mint vallásos költő verstechnikai téren száz évvel előzi korát s annyira bátor és mesteri verselő, hogy néha szinte modern:

*Oh édesítsd meg Uram a keresztet!
Kit rám tetszésed ereszt vagy eresztett,
És azt kegyelmed által eltűröm;
Mert hiszem, végre megadod jutalmul
Ama koronát, mely soha el nem hull;
Akkor lesz nékem öröm az öröm.*

Harmadik nagy emlék a *bodrogkereszturi konvent*. A barokkszázad kapujában zajlik le ez a hegyaljai sokadalom, amely prologusa lehetne az egész század nagy színjátékának. Leszorított, kissé gyanússá vált magyar urak összehajlása ez, akik érzik a bekövetkezendő nagy időt. A *Carolina Resolutio* már megvan, vele útrakel az a nagy történelmi folyamat, amely a magyar protestantizmust le fogja gázolni és fel fogja őrölni. Az absolut uralkodó hatalom bürokratikus megszervezésének kezdetén, mikor már a magyar protestantizmusnak semmiféle hátvédje nincs, sőt mindenestől fogva ki van szolgáltatva az akkori világ legnagyobb és korlátlan hatalmának, amely külső hidegség alatt belsőleg céltudatos rosszindulattal tör az életére: megszületett a nagy kérdés, ki álljon ellen ennek a hatalomnak? A meggyötört, elszegényedett gyülekezetek-e, a lerongyolódott, gyanússá lett, ide-oda kergetett prédikátorok, akiknek nem szabad külföldi akadémiákra menniök, akiknek nem szabad könyvet hozniok be, dogmatikát írniok, apologiát űzniök, akik kalugyer² sorsra voltak kárhozthatva, a barokk püspökök és érsekek soha nem képzelt gazdagsága mellett? Az a református pap, aki a XVI. században izzó prófétaságával, a XVII. században alabárdos teológiájával ura volt a kornak, pásztor a egyháznak, s fegyelme alatt tudott tartani fejedelmeket, nagyurakat, együgyű népet: XVIII. században elvesztette hatalma jórészt a lelkek felett, mert a felvilágosodottság és a barokk egyaránt nem kedvezett neki. Így vált egyházpolitikai szükségé, hogy az evangéliumi egyházakat a lelkipásztorok zsinata helyett a patronusok

² görögkeleti szerzetes

serege is képviselje és kormányozza. Mint ahogy az egyetemes főgondnokságot, vagy a bécsi ágenst, úgy a bodrogkereszturi konventet is a közszükség hozta létre. Azért volt olyan egyértelmű, forradalmiságában is eredményes, minden újsága mellett is régi óhajtások beteljesítője. Megtörténetében egy tiszta reformátori elv antireformátori módon érvényesül. Tiszta reformátori elv, hogy az egyházat az egyetemes papság elve alapján a vének kormányozzák s ezért minden olyan egyházszervezet, amely csak lelkipásztoroknak ad hatalmat, lassanként vagy hierarchikus, vagy zsinagógális szervezetté válik, s papok vagy írástudók uralma alá hajtja a népet; viszont az, hogy a vének szolgálata kívülről, nagy urak politikai összejöveteleiből, ligaszerűen érvényesül és nem a gyülekezetből sarjad ki, határozottan forradalmi és antireformátori gondolat. A belőle származó, szinte félszázados harc, melyet a kyriarchia és hierarchia³ harcának ismerünk, azért volt olyan sokáig eldöntetlen, mert a hierarchia gondolatában a külső jogfolytonosság mellett belsőleg antireformátori gondolat húzódott meg, míg a kyriarchia felfogásában belsőleg tiszta reformátori gondolat, külsőleg a jogfolytonosság megzavarásával lépett akcióba. Ez a feszültség, mely a XVIII. század második felét kitöltötte, csak az 1790-iki zsinat nagy alkotásában békül ki, midőn látszólag a paritásban, lényegesen azonban a magyar református egyházalkotmány kiegyensúlyozott rendszerében a reformátori elv elmélete és gyakorlata egyaránt megvalósul egy olyan jogalkotásban, amelynek utolsó, de nem végső hulláma az idén foglalkoztatott mindnyájunkat az új törvénynek végrehajtásában.

Egyetemes érdekű események

Az 1934-ik évet az új zsinati törvény életbelépése tette nevezetessé. Mai gyűlésünk tárgysorozatának is legfontosabb pontjai ebből a munkából származnak. Úgy vagyunk az új törvényekkel, mint a cementtel a kőműves; sietnie kell, hogy ki ne hűljön a keze között, mert hasznavehetetlenné válik, anélkül, hogy formát öltene, ragasztana és építene. Ki ne hűljön kezünk között a törvény. Forró lélekkel kell melegíteni, mert, ha hidegebb lélek próbálja alkalmazni, mint amilyen hozta: épen a reformintézkedések válnak akadályá és teherre; míg ha a Lélek melege megőrzi a törvény plaszticitását, új korszak fellegvárát építhetjük belőle.

Ennek a Léleknek szabad zúgását az idén is tapasztaltuk. Először a Keresztény Ifjúsági Egyesület jubileumi ünnepén, amely arról tett bizonyosságot, hogy a Szilassy Aladár és Szabó Aladár által kezdeményezett munka tovább él, eredményeiben és áldásaiban egyre gazdagabbá válik, s Istentől megáldott eszköze lőn a magyar református egyház ébredésének. De láttuk a lélek szabad járását azokban a nagy közösségekben is, amelyek ünnepi hetüket október hó elsejétől október hó 7-ig tartották meg egy nagy református kiállítás keretei között. *Az országos református kiállítás* nagyjelentőségű kezdemény, rendkívüli erőfeszítést kívánó vállalkozás és sok áldásos tanúságot szolgáltató esemény volt. Úttörő volta miatt nem illethetjük a rendezést azzal a kritikával, amelyet minden ilyen vállalkozás megkíván. A második kiállítást majd csak szakemberek fogják csinálni, elmarad belőle minden felesleges tárgy, ténylegesen összegyűl benne a magyar kálvinizmus tulajdonában levő vagy őrizetére bízott vagy történelmileg vele kapcsolatban álló minden műveltségkincs, illetve annak múzeális része. Kifejezésre jut, hogy voltak századok, amikor a magyar műveltség protestáns műveltség, a magyar irodalom protestáns irodalom volt. De abból az anyagból is, melyet most először e földön önemésztő fáradság és perzselő lelkesedés szent erőszaka hozott össze, egészen meglepő dolgok derültek ki. Mindenekfelett az, hogy ez az anyag a magyar életnek olyan lappangó értéke, amely még tudományosan feldolgozva nincs. Azután az, hogy

³ világi és lelkeszi jellegű személyek harca az egyházvezetésben

ez a kincs nagyrészt a magyar nép őrizetére bízott, sőt a magyar nép által létrehívott alkotásokból áll. A nagy fautorok⁴ múzeális kincse az ország lekapcsolt részein halmozódott fel, ami belőlük a csonka hazában maradt, a felső Tisza vidéke és egy néhány nagy magyar város eklézsiai ládáiban rejtőzködnek. A kis eklézsiai kincse állt előttünk s ez mindennél fényesebb bizonyosságot tesz arról, hogy ezeknek a gyülekezeteknek egyszerű magyar népe 400 éven keresztül papjával, rektorával, nemesurával milyen színvonalat mutatott a művészi igény tekintetében, milyen áldozatot hozott az Úr egyházának ékesítésében és milyen hűséget tanúsított ezeknek a kincseknek a megőrzésében. Az egész református hét (talán innen messzebbre hangzik el tiltakozásom az ellen, hogy ezt a hetet senki se nevezze református nagyhétnek, mert a nagyhét alatt a magyar nyelv a virágvasárnaptól húsvét reggeléig tartó szent hét üdvtörténeti eseménysorozatának megünneplését érti) az ORLE⁵ rendkívüli energiájú és leleményben gazdag főtitkárának és munkatársainak fáradozásán kívül a budapesti egyházmegye és egyházközsegeinek munkájából és áldozatkészségéből állott elé. A budapesti esperes jelentéséből tudjuk, hogy nekik ez a kiállítás 12.000 P-nél többbe került. Örülök, hogy ezt az áldozatot meghozhatták és hiszem, hogy áldása maradandó lesz.

Az Országos Református Lelkészegyesülettel kapcsolatos munka az Országos Református Jóléti és Gazdasági Társaság kezdeményezésére szervezett *lelkészi temetkezési segély-intézmény* akciója. Egerházy Lajos lelkész buzgó fáradozásából ez a hasznos intézmény egyre fejlődik. Már befizetett egyházkerületünk pénztárába 1650 P-t részesedés címen és 500 P-t sajtóátalány címen. Megindult a lelkészek segélyezése is, még pedig a jelenlegi kulcs szerint úgy, hogy minden özvegy lelkészné kap férje halálakor 100 pengő rendkívüli segélyt. Innen köszönöm meg Egerházy Lajosnak önzetlen fáradozását és buzdítom egyházunk tisztviselőit az úgy támogatására!

Itt kell megemlékezni arról a munkáról, amelyet az *Országos Szeretetszövetség* és lánglelkű apostola, Kiss Ferenc végez szerte e hazában. Az irgalomnak prairie⁶-tüzei gyúlnak fel a magyar pusztaságon mindenütt, csak még a budapesti aszfalton nem fogant meg ez a tűz. Mindennél meghatóbb azonban az, hogy a Szeretetszövetség zajtalanul és észrevétlenül az egyke által kipusztított Baranyában fel akarja állítani a gyermek királyságát. Siklóson 50 személyes árvaházat nyit meg még az ősz folyamán. Régi polgári leányiskolánk épületét vette meg e célra, s már megállapodást kötött a baranyai gyülekezetekkel, hogy az árvaház körülbelül 5000 pengő évi fenntartási költségéből 2500-at maga a Szövetség, 2500-at pedig az egyházmegye fog hordozni. Az egyházmegye ezt a terhet lélekszám arányában kivetette a gyülekezeti tagokra, s ezáltal terhét még megnövelte, mert – mint a pálma – terhe alatt nőni kíván. Azonkívül megkezdte a telepítési munkát is. Azokban a baranyai falvakban, ahol még munkaalkalom van, de már gyermek alig, sokgyermekes alföldi családokat telepít. A Szeretetszövetség fizeti az átköltöztetett családoknak az egész lakbérét az első évben, fél lakbérét a második évben, hogy ezalatt meggyökerezhessen. Az átköltözéshez ingyen waggont a kormány utalványoz. Kisharsányba, Gyüdre, Kölkedre, Harkányba telepített eddig összesen 16 családot, 79 gyermeket, 111 lelket. Ezenkívül az átköltöztetett sokgyermekes családnál még alkalomadtán elhelyez egy-egy árva gyermeket. Ez a család számára, ahol már úgysis van 4-5-6 gyermek, nem nagy megterheltség. Az érte kapott ellátási díj 10-15 P, azonban az egész család sorsát megkönnyíti. Megható bizonyossága ez annak, hogy a magyar reformátusság maga akar segíteni magán.

⁴ pártfogók

⁵ Országos Református Lelkészegyesület

⁶ préri

Már többször mondtam, ma ismét mondom, hogy a magyar református egyház legexistenciálisabb kérdése az *egyke*. Ez az ügy körülbelül egy év óta újra a közérdeklődés középpontjába került. Engedje meg a Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés, hogy néhány percig ismét erre a kérdésre tereljem nagybecsű figyelmét. Először is azt kell hangsúlyoznom, hogy e kérdésnek legrégebb, legkomolyabb és legelhagyottabb harcosa a magyar református lelkész. Hajlandóság van a mi nyakunkba varrni a felelősséget az egészért, s arról rendszeresen megfélelkezni, hogy itt e földön egy néhány nagy magyar tudóson kívül, akik között Vargha Gyulát kell első helyen említenem, magyar református lelkipásztorok jajgattak, tanácskoztak, emlékiratoztak, s jeremiási keserőséggel tapasztalták azt, hogy mérhetetlenül magukra vannak hagyatva és senki sem törődik velük. A sárközi és baranyai lelkészek régen hallatták a prófétai szót, amikor még a hivatalos Magyarországnak az volt a felfogása, hogy az egyke-rendszer a kultúra természetes következménye, s hogy valakinek hány gyermeke van, az igazán egyéni jog. Ha valaki végigolvassa Szász Károly naplójegyzeteit egyházlátogatásáról, amelyet a múlt század két utolsó évtizedében végzett; ha elolvassa beszédvázlatait, amelyeket az egykés gyülekezetekben mondott el; ha utána nyomoz annak a hatásnak, amelyet fellépése és prófécijája tett, amely néhol jajgató bűnbánatban, néhol nyílt lázadásba sodorta a népet; ha végigkíséri a Baksay irodalmi munkáiban az elrejtett felzokogásokat, s megérzi a gyönyörű ormánysági világban az elmúlás lehelletét; megnézi körülbelül 40 év óta a konferenciák, gyűlések, összejövetelek határozatait, s nem felejt el, hogy csak most, a háború után 1921–31-ig a Dunamelléki Egyházkerület püspöke minden gyülekezetben igehirdetéssel, presbitériumban, ifjúság között, hol feddve, hol könyörögve, hol buzdítva, hol ígéretet hirdetve, megtárgyalta ezt a kérdést: azt kell mondani, hogy nincs ennek a szerencsétlen országnak egyetlenegy hivatalos és felelős tényezője, amely megközelítőleg is annyira kivette volna a maga részét az egyke elleni küzdelemből, mint a református egyház. Az, hogy nem tudja megszüntetni az egykét, nem jog arra, hogy őt tegyék a bajért felelőssé. Épenúgy, mintha egy kigyúlt falut csak egy ember olt, nem kiálthatják reá azok, akik nem segítettek neki, hogy ő a felelős a tűzért. Igaz, hogy az egyke a mi testünkbe vág, mert nagyrészt egyházunkhoz tartozik az a réteg, amelyben gazdasági, társadalmi és erkölcsi okok következtében az egyke megszületett és fennáll: de nemcsak a mi házunk ég; vajha csak az égne! de ég a másé is, s irtózatós lesz az ébredés abból a balgatag és gonosz gondolatból, hogy az egyke csak a reformátusokat pusztítja, tehát a más vallású nincs benne érdekelve.

Ez vezetett arra, hogy társadalmi úton, amelyhez alkalmas eszközül kínálkozott a Református Élet kiváló szerkesztő társasága, Muraközy Gyula vezetése alatt Budapesten április 21–22-ik napján egyke-konferenciát rendeztünk. Ennek a konferenciának nagy tanúságait így foglalhatom össze: 1. amily vétkes dolog állítani, hogy a magyar faj életereje megrokkant és gyökerében pusztul, épen olyan könynyelműség azt állítani, hogy nincs baj és az egyke nem jelent életbevágó veszedelmet. Jelent főképen azzal, hogy különösen a kisgazda-társadalmat pusztítja, amelyről tudvalevő, hogy a nemzet testének legértékesebb rétege. 2. Eredetileg gazdasági okokból indult ki, mert művelt, igényes nép nem tudott földhöz jutni, s ezért félve a földbirtok elaprózódásától, a gyermekáldást szorította vissza, hogy anyagi színvonalát fenntartsa. Ez az eljárás lassanként ösztönös népszokássá lett, amely minden érvet, ellenérvet csúfol és igazságát önmagából meríti. 3. Hozzájárult ehhez az is, hogy a lassan nehezedő életben ez a módszer egy titkos és állandó forradalmi eszközzé vált, amellyel a gazdaember a maga létét próbálja fenyegető hatalmakkal szemben biztosítani. 4. Arról se feledkezzünk meg, hogy világunk lassan egyre ellenségesebb világgá vált a gyermekek számára, amelynek minden kegyetlensége vagy minden mulasztása új bizonyítékot szolgáltat az egykéző néplelek konok rögeszméje mellett. 5. Mindehhez

hozzájárul a kitermelt és endogén⁷ néprétegek lassú csírátlanodása, amely egyetemes törvényszerűséggel a magasszínvonalú kivirult rétegeket lassanként alsóbbrendű, de ösztönösebb szaporaságú fajtákkal váltja fel. Az underman örök hódítása ez az upperman trónfosztása árán. Ezek a gazdasági, szociális, néplélektani, erkölcsi, metafizikai és fajbiológiai törvények szövődnek össze azzá a halálgyűrűvé, amely egyke néven pusztítja a magyart. Kár most arról beszélni, hogy mikor és melyik ponton lehetett volna ezt a halálgyűrűt megszakítani. Kétségtelen dolog, hogy egy telepítés, egy jobb földreform, parcellázás, az ország iparosodása tudott volna segíteni itt is, ott is. Ma azonban ott vagyunk, hogy csak egy egységes, szinte statáriális eljárás segíthetne valamit a dolgon. A legsürgősebb tennivalókat tehát ezekben foglalom össze: Küldjenek ki egy kormánybiztost az egykével összefüggő kérdések intézésére; dolgozzák ki Magyarország egyke térképét; változtassák meg a kisbirtok örökösödési törvényét, a gyermekvédelmet fokozatosan fejlesszék, főképpen falun. Törvényhozás védje a családot és gyermeket tekintse a gyermeket a legnagyobb nemzeti értéknek, a gyermeknevelést pedig a legnagyobb nemzeti szolgálatnak. Telepítést, földreformot, – amíg nem késő.

Ezenkívül vannak olyan feladatok, amelyeket magának az egyháznak kell végrehajtania. Az egykekérdés feldolgozása a gyermekpásztorációban, az ifjúsági munkában, konfirmációban és a családok pásztorságában. Gyülekezeti diakonisszák alkalmazása. A református női munka keretén belül az aszszonyi és anyai lélek különös szolgálata. Egyes vidékeknek különös gondozása és ilyen helyeken szükségintézmények felállítása. – Azzal zárom e keserű fejtegetést, hogy az az államférfiú, aki ezt a kérdést nemzetépítő politikájának egyik fontos pillérévé teszi, többet fog használni a magyar nemzetnek, mint ha létünk nagy kérdéseiben a tünetkezelés során bármily látszólagos eredményeket ér is el.

Szolgálataim

Az idén két hónapot töltöttem Erdélyben családi okok miatt. Ez azonban a munkaévet nem sokkal rövidítette meg, mert erdélyi tartózkodásomból négy hét a szünidőbe esett. Szolgálataim kimutatását itt adom, leszámítva belőle a lelkeszi szolgálatokat, valamint a különböző üléseken való részvételt. Ez az utóbbi az idén nagyon felszaporodott egyrészt a törvény életbeléptetésével, másrészt az egyes missziói munkaágak megszervezésével járó bizottsági tárgyalások miatt. Tavaly november 25–27-ig a Református Figyelő hódmezővásárhelyi konferenciáját vezettem és előadást tartottam „Kié az ország” címmel. December 3-án a Keresztyén Ifjúsági Egyesület 50 éves jubileumán prédikáltam. December hó 10-én felszenteltem a Budapest-Angyalföldi templomot. December hó 13-án az Eötvös-kollégium ifjúságának előadást tartottam: „Hogyan kerültem én ide?” címmel. December 28-án a Református Sajtó Társaság konferenciáját vezettem a Philadelphia Egyesület diakonissza-házában. Január hó 10-től február hó 28-ig minden szerdán bibliaórát tartottam a Ráday-teremben meghívott férfiak számára „Hitünk igazságai” címmel ilyen témákról: első előadás: Kijelentés, Szentírás; második előadás: Szentháromság; harmadik: Világ, Ember, Bűn; negyedik: Váltás; ötödik: Az egyház- és kegyelem-eszközök; hatodik: A keresztyén élet nagy állomásai; hetedik: Isten törvénye; nyolcadik: A vég. Január 20–21-én Sopronba mentem, ahol előadást tartottam és prédikáltam. Február 3–4-én Salgótarjánban előadást tartottam és prédikáltam. Február 11-én a Kisfaludy-társaság ünnepi lakomáján Madách Imréről ünnepi beszédet mondtam. Március 3-án Szegedre mentem és előadást tartottam. Március 15-én az Országos Nemzeti Klubban „Ars Hungarica” címmel előadást tartottam. Március 27-én a Soli Deo Gloria záró konferenciáján prédikáltam: „Az Ő dicsőségére élek” címmel. Március 30-án este a Rá-

⁷ endogámia – beltenyészet

dióban felolvastam „Miért van fájdalom a világon” című kérdésről. Április 5–6-ik napjain a budapesti ifjúsági munka vezetőinek konferenciáját vezettem és előadást tartottam. Április 7-én Szenczi Molnár Albe­tről beszédet mondtam a Zeneakadémián. Április 10–11-ik napján a baranyai egyház­megye ifjúságának rendeztem két konferenciát, az egyiket Siklóson, a másikat Baranyaszentlőrincen. Mindkettőn prédikáltam és záróbeszédet mondtam. Április 14-én az enyedi kollégium öreg diák­jainak Körösi Csorna Sándor-ünnepélyén ünnepi beszédet mondtam. Április 20–21-ik napjain az egyke-kérdésről rendezett konferenciát vezettem és az elnöki összefoglaló beszédet tartottam. Április 23–24-ikén a tolnai egyház­megye ifjúsági gyűlését vezettem, prédikáltam és záróbeszédet mondtam. Április 25–26-án a Kálvin Szövetség vezetőtagjaival csendesnapot tartottam Balatonkenesén. Április 27–29-ik napjain Makón vezettem a Református Élet konferenciáját és előadást tartottam „A magyar igazság” címen. Május 2–3-án a somogyi ifjúsági konferenciát tartottam Siófok és Tamásiban, minde­niken prédikáltam és záróbeszédet tartottam. Május 13-án a Skót Misszió előadásorozatának a végén „A zsidóság és Jézus” címmel előadást tartottam. Június közepén beszéltem a Baár-Madas és a theol. akadémia záróünnepélyén. Június 17-én a tihanyi Keresztyén Leányegyesület üdülőjét szenteltem fel. Június 19-én Gárdonyban a vértessaljai egyház­megye ifjúsági napját tartottam meg, amelyen prédikál­tam és az összefoglaló beszédet tartottam. Július 29-én Szárszón a Soli Deo Gloria konferenciáján az ünnepi istentiszteletet tartottam. Augusztus 28-án a sárbogárdi templom megépítésének 150 éves fordulóján ünnepi istentiszteletet tartottam. Szeptember 15-én Nagykőrösre mentem, ahol résztvettem a theológus ifjúság tanítóképzedei tanfolyama megnyitásán. Szeptember 24–25-én Cegléden a kecs­keméti egyház­megye ifjúsági konferenciáját vezettem, prédikáltam és záróbeszédet tartottam. Szeptember 26-án a szentgotthárdi Iskolaszanatórium protestáns kápolnáját Kapi Béla püspöktársammal felszenteltem. Szeptember 30-án a Protestáns Irodalmi Társaság közgyűlésén elnöki megnyitót mondtam „Egyház és Állam” címmel. Október 2-án az Országos Református Tanítóegyesület 40 éves jubileumi közgyűlésén ünnepi beszédet mondtam „A református tanító hivatása” címmel. Október 6-án az Országos Református Lelkészegyesületet a dunamelléki egyházkerület nevében üd­vözöltem. Október 7-én az Országos Presbyteri Szövetség nagygyűlésén az Igét hirdettem. Október 10–11-ik napjain a solti egyház­megye ifjúságával találkoztam Laczházán és Dunapatajon. Mind a két helyt prédikáltam és előadást tartottam. Október 13-án Nagykanizsára mentem, ahol vallásos estélyen előadást tartottam és másnap prédikáltam. Október 16-án a pesti egyház­megye ifjúságával tartottam konferenciát, amelyen prédikáltam és záróbeszédet tartottam. Október 24-én Szentendrére mentem, ahol meglátogattam a polgári fiú- és leányiskolát, megnéztem az intézetet, az internátust, megláto­gattam a tanárokat óráikon, foglalkoztam az ifjúsággal, beszéltem a szülők értekezletén és bibliaó­rát tartottam a tanároknak. Október 25–26-án Kunszentmiklóson a Baksay Sándor reál­gimnáziumot kerestem fel. Este az internátusban a fiúknak csendesórát tartottam. Másnap az órákat látogattam, az ifjúsággal foglalkoztam, a templomban prédikáltam és a tanároknak biblia-órát tartottam. Október 27-én Dunavec­sére mentem, ahol a polgári iskolát látogattam meg, a rendes programmal: órahallgatások s az ifjúságnak beszéd; szülőknek, iskolafenntartóknak előadás; tanárokkal este áhítat. Október 28-án Bicskére mentem, ahol felszenteltem az újonnan épült gyülekezet-házat. November 1-én a pesti ifjúsági konferencián prédikáltam „Krisztus a gyárban” cím alatt és a konferencia záróelőadást tartottam „Mit viszünk innen haza?” címmel. Hálásan megköszönöm munkatársaimnak e szolgálatban való segítségüket. Kováts István főjegyző úrnak, hogy a csepeli templomot betegségem miatt helyettem felszentelte. Imre Sándornak, hogy iskolalátogatásaimban hűséges társam volt és nagyjelentőségű előadásokat tartott. Szabó Imrének, Muraközy Gyulának, Victor Jánosnak, Benkő Istvánnak, Cse-

key Sándornak, Budai Gergelynek, Fónyad Dezsőnek, Kiss Sándornak és Morvay Istvánnak, konventi missziói lelkészeknek, hogy az ifjúsági munkából kivették a részüket.

Iskolátogató programomból a szentendrei, dunavecsei és kunszentmiklósi iskolák meglátogatása maradt az idénre. Ezeknél is a pásztori cél domborodott ki és nem a felügyeleti. Szentendrén azt a benyomást nyertem, hogy bár az intézet hősi küzdelmet folytat fennmaradásáért, sokszor hihetetlen nehézségekkel, mégis jó reménységgel lehet nézni a jövőbe, mert a fenntartótestület és az iskola közötti kölcsönös megértés, megbecsülés tapasztalható. A tanárok bíznak a fenntartótestület jóakarátában, mely a lehetetlent is megpróbálja, hogy az iskolát fejlessze; viszont a fenntartótestület megbecsüli a tanári testületet, munkáját értékeli és ereje legjavával támogatja. Kunszentmiklós tanári kara s vele együtt az egész város társadalma az utóbbi időben kínos, belső harcokon ment át, amely már-már az intézet erkölcsi létét is veszélyeztette. Ha nem mondhatom is azt, amit nagyon szeretnék, hogy tudnillik már helyreállt a kívánatos közösség a tanári karban, mégis remélem, hogy az érdekeltek önmegtagadásával rövid idő alatt előáll az a helyzet, amely az egészséges munkatársi viszony kialakulását lehetővé teszi. Ez volna a legszebb bizonyíték a mellett, hogy hivatásuk magaslatán álló, keresztyén úri emberek társaságából áll a tanári kar. Vegyes érzelmekkel álltam Dunavecseken. Az iskolában itt is jó és szép munka folyik. Mindenki tudja, hogy ez az iskola közszükséget pótol és ha nem volna, most is meg kellene csinálni. Mégis a tanári testületben az a félelem vert gyökeret, hogy a fenntartó testület nem akar áldozatot hozni az iskoláért; a fenntartó testület pedig félti az iskolától az egyházközség létét. Azt a benyomást nyertem a tényekből, saját megfigyeléseimből, egyházmegyei és egyházközségi tisztviselők megbízható tájékoztatásából, hogy ez a nyugtalanság mindkét részről egészen ok nélkül való. Az iskolát az egyházközség fenn tudja tartani, mihelyt komolyan akarja s a tanári kar hajlandó tovább hordozni a lemondás terhét, csak hogy az iskola fennmaradjon. Minden lehetőség meg van arra, hogy a dolgok jóra forduljanak és remélem, semmi kicsinyesség, bátortalanság, gyanakodás és ki nem mondott gondolatok rontó ereje nem fogja tovább kínozni a fenntartó testületet és nem fogja e kedves iskola létét veszélyeztetni.

Szolgálataim közül kiemelem az *ifjúsági munkát*. Püspöki szolgálatomnak ezt az elmúlt esztendejét erre a nagy ügyre szántam. Tizenkét helyen körülbelül három ezer református ifjúval és ötszáz ifjúsági munkással találkoztam. Mindenütt számbavettem a már meglévő munkát, megállapítottam az elért eredményeket és tisztába jöttünk az akadályokkal. Megmutattuk, mennyire szüksége van az ifjúsági munkára az egyháznak és mennyire szüksége van az ifjúságnak. Kiváló szakemberek beszéltek az ifjúsági munka módszeréről és a Szentlélek megáradása töltötte el ifjak és öregek szívét, sok fel nem mért és emberi szem által nem látható eltökélésben és fogadástételben. Örömmel állapíthatom meg, hogy az ifjúsági munka a Dunamelléken fejlődik, terjed és mélyül. Némelyik egyházközségben szép és gazdag. Egy új ifjúsági típus van kialakulóban, amely eddig ismeretlen volt, de hatását nemsokára egész egyházi életünkben éreztetni fogja. Nagy megnyugvás lehet a magyar református egyházra, hogy az ifjúsági munka olyan elhívott és szakavatott fiatal ember kezére van bízva, mint Dobos Károly konventi missziói lelkész. Meg kell említenem azt is, hogy a magyar földműves ifjúság toborzásában nagy szolgálatot tesz Kovács Péter földműves titkár is. Kérem a gyülekezetek presbitériumát, lelkipásztorait, tanítóit, az egyházmegyei elnökségét és belmissziói előadóit, hogy ezt a munkát támogassák, fejlesszék és amire különösen nagy súlyt helyezek, belső megerősítés útján a szervezés végső állomásáig menjenek el, a csatlakozó egyesületek megszervezéséig és az egyházmegyei tagozat kiépítéséig. A vének

confraternitása⁸ mellett alakuljon meg az ifjak confraternitása is. Intem azokat, akik külön úton járnak s egyéni kezdeményezésekkel keresztezik az egyház egyetemes vállalkozását, ne különözzék el magukat egy lényegtelen kérdés miatt. Az egyházmegyék építsék ki a konventi tervezet értelmében a munka egyházmegyei szerveit, hogy a konventi lelkész ezeken keresztül szolgálja az egyházmegyei ifjúsági munkát. Az esperes urak vizitáció alkalmából kérjék maguk elé az ifjúságot, kérdezzék ki, az esetleges ellentéteket az egyházi vezetőség és ifjúság között simítsák el, s biztosítsák az ifjúsági munka két lényeges vonását: autonómiáját és egyháziasságát. Meg ne lankadjanak az egyházmegyei hatóságok a presbitériumok buzdításában, tanácsolásában, hogy az ifjúság állandó és alkalmas helyiséghez jusson. Ne törődjenek bele, hogy valahol a munka megszűnik; tárják fel az okát, miért szűnt meg s kövessenek el mindent, hogy újra kezdődjék. Az egyházmegyék gondoskodjanak a vezetők képzéséről rendszeres vezetőképző tanfolyamok rendezése által. Téli és nyári táborok rendezésével, iratterjesztők beállításával, ahol már elbírja a munka: külön ifjúsági s. lelkész alkalmazásával kell táplálni és fejleszteni a munkát. Több olyan egyházmegyénk van, ahol már az ifjúsági munka nemcsak megkívánná, hanem el is tartana egy egyházmegyei titkárt. Az ilyen titkárt szakképzettségben kell részesíteni. Ma már a szervező titkárság módszeres és bonyolult munka, amelyre szakiskolákban kell készülni épp úgy, mint a tanításra, kertészkedésre, vagy földművelésre. A lelki munka speciálizálódása azt is jelenti, hogy az egyes munkaágakra különleges képzettségű és gyakorlati szakemberek kerüljenek. Rendkívül fontosnak tartom azt, hogy a gyülekezeti munka módszerét egy rövid, világos könyv foglalja egybe és adja a gyakorlati munkát végző lelképásztor segítőtársa kezébe. Talán már az idén meg fog jelenni egy ilyen „vade mecum”⁹ az ifjúsági munkás számára. Engem programom az ifjúsági munkától másfelé terel. Ki kell szállanom egy barázdából, miután ekevassal és magvetéssel végig mentem rajta. Új barázdák, vagy új ugarak várnak. Minden azon fordul meg tehát, mennyi hűséggel, mennyi szívósággal, mennyi szent állhatatossággal végzik tovább az egyes gyülekezetekben a munkát. Az esperes urakkal és belmissziói előadókkal újra meg akarom beszélni a munka további szervezésének a módját.

Élet az egyházmegyékben

Az esperesi jelentések mindenütt komoly munkáról számolnak be. Bár a solti és a vértessaljai esperes nagyon erős színekkel festi a gyülekezetek elszegényedését és magyar népünknek a nyomorát; a somogyi egyházmegye és a solti egyházmegye nagy adóhátralékokról panaszol, azzal a különbséggel, hogy az előbbi a rendszeres és szigorú behajtásnak a rendkívüli eredményességére is rámutat, mégis azt kell mondanunk, hogy egyházkerületünkben az áldozatkészség forrásai nem dugultak el. Valamivel kevesebb az idén a perselypénz, mint a megelőző évben, de már az önkéntes adományokból jóval több gyűlt be és az építkezés is majdnem kétannyi. Az építkezés során kiemelem, hogy Pestszentimre kultúrházat építtetett, Csepel templomot szentelt, Horthyliget hozzákezdett templomépítéséhez, Nagykovács 15.000 pengővel orgonáját megújította és Alap, ez a nagyon kicsiny egyházközség, lelkészi lakást, Kiskunfélegyháza tornyot építtet. Balatonlelle imaházat építtet. Különösen nagy volt az építkezési kedv a budapesti egyházmegyében: Buda gyülekezeti házat, Kálvin-tér gyülekezeti termet építtet. Angyalföld, Tisztviselőtelep folytatta templomépítését, Óbuda renoválta és kibővítette templomát és a papi lakást, az egyházmegye megjavította és kibővítette a gimnáziumot és az elemi iskolát. A Dunamelléken az elmúlt évben több, mint félmillió pengőt fordítottak építkezésekre.

⁸ testvériség, itt: világiakból álló vallásos egyesület

⁹ itt: kézikönyv

A belmissziói munka egyenletes növekedéséről, természetes szétágazásáról számol be Vértesalja, Kecskemét, s majdnem évtizedes érdekes visszatekintést közöl a missziói jelentésében Felsőbaranya. Általában véve, ha lassan is, botorkázva, kísérletezve, mégis az egész Dunamelléken zsendül és nő hosszú magvetés eredményeképpen a szervezett lelki munka. Budapesti egyházmegye feljajdul, hogy a székesfővárossal nem tudja a református egyház jogos igényeit a törvény alapján kielégíttetni, holott a római katolikus egyház követeléseit a főváros minden reménységen felül teljesítette. Egy kis református templom évekig fedetlenül és félbehagyva romlik az idő viszontagságai között, míg körülötte pompás katolikus templomok emelkednek, amelyek nemcsak a szükségét, hanem ezenfelül a művészi fényűzés követelményeit is kielégítik. Ide kívánczok Nagykovácsónak az a panasza, hogy az egyetlen Tisza-Dunaközi úgynevezett református város nem támogatja eléggé az egyház intézményeit úgy anyira, hogy a város kormányzati testületének határozatai ellen felsőbb hatóságoknál fellebbezéssel kell kivívnia az egyháznak azt a köteles támogatást, amelyet katolikus többségű városok örömet és tetézve szoktak magadni a maguk egyházának.

A pusztuló magyarság panasza most csak Tolnából sír fel, ahol az üressé váló szép falusi házak lassanként más vallásúak kezére jutnak. Végteleg ott lappang az adatok között az a kétségtelen tény, hogy a dunai kálvinizmus népszaporasági ereje nem éri el az átlagot, s ezért mindenütt pusztul ez a remekbe termett gyönyörű magyar fajta. Helyét más vallásúak foglalják el és ez a kisebb baj. A nagy baj az, hogy idegen fajták ülnek be a régi portákra és a Dunántúl nemzetiségi viszonyai csendesen átalakulnak. Dunamelléknek megint szállott a népességi indexe, már csak 17.52 promille¹⁰. Még megdöbbenőbb, hogy mint legilletékesebb helyen említették, a magyar iskolákban kevés a református gyermek, 3 százalékkal kevesebb, mint a népesség aránya. Ez nem csak azt jelenti, hogy apadunk, hanem azt is, hogy vénülünk.

Másik roppant nagy kérdése a Dunamelléknek a szórványmisszió. Nem mondhatnám azt, hogy nekünk inkább mint másnak. A szórvány épen úgy életkérdése a tiszai, mint a dunai reformátusságnak. Egy óriási olvadó egyházkerület ez, amelyikhez nem jut el az Ige, még a harangszó sem. Csodálatos módon nem égeti eléggé az egyes anyaegyházak lelkét a hozzájuk csatolt szórványok gondja, különben nem folynának hosszú vitatkozások arról, hogy ki köteles fuvart adni, lehet-e biciklivel kimenni lelkek gondozására vagy nem. Igaza van annak az esperesünknek, aki azt mondotta: ha Pál apostol csak akkor kelt volna útra, ha fuvart adnak, ma nem volna keresztyénség. Ha lehet, kocsin, de ha kell: gyalog, ez a fuvarkérdés megoldása. Meg kell keresnünk és ki kell alakítanunk a szórványgondozásnak új eszközeit és módjait. Ezen a téren történeti folytonossággal dicsekedhetünk, a megkezdett barázdákat kell tovább húznunk.

Baranya komolyan és lelket ostromlóan beszél a lelkipásztorok szegénységéről. Magam is erősítem ezt a hangot és újra meg újra rámutatok, hogy a református lelkész anyagi helyzete viszonylagosan mennyire leromlott egy fél emberöltő alatt. Jegyző, tanító már sokkal jobb fizetést kap, mint a lelkész. És hány hely van, ahol a lelkész járandóságát már nem tudja kiszolgáltatni a gyülekezet! A tanítói fizetések körül felmerült nehézségeket igyekezett megoldani a kultuszminiszternek az a rendelete, amely a gyülekezetek kérésére az egyházi adót egységes kezelésbe vonja és az így begyűlt összegből visszatéríteti az államnak a tanítói fizetések folyósítására előlegül adott összeget. Fél rendszabály ez, amely egyes esetekben, különösen, ahol a szegénység mellé jókora közömbösség is járul, végre segít a váró és tűrő tanítóság ínségén, de az egyház erőit más kötelezettségek teljesítésétől elvonja, s így a helyzeten

¹⁰ ezrelék

lényegében nem változtat. Komoly változást csak az hozna, ha a kormány az egyetemes iskola-adót kivetné. Hiszem, hogy nehéz, sőt kockázatos ma új adónemekkel terhelni meg az adóalanyokat, de adórendszerünk régóta esedékes revíziója során ezt az aránylag jelentéktelen terhet könnyen és igazságosan meg lehetne osztani.

Különösen éles vallássérelmi esetekről nem emlékeznek meg az esperesi jelentések. Azt azonban legtöbb hangsúlyozza, hogy a feszültség nő. Állami hatóságok úgy bánnak el minden állampolgárral Szent István napján, körmenetek alkalmából, mintha római katolikusok volnának. Minden állás betöltésénél a felekezetek mérkőznek meg s miután az emberből még nem tudtak tört számot csinálni a népességi arány rendszeren erőszakot és igazságtalanságot jelent. Alig van szerencsétlenebb gondolat, mint ez a felekezeti arányszám, amely nem azt nézi, ki a legalkalmasabb, hanem azt, mit enged meg a contingens. Ez az arányosítás nagyon jó ott, ahol különálló hatalmi közületek közös képviselőben gyakorolják élettevékenységeiket. De nem jó annál a kérdésnél, hogy az egyetlen egy jegyzői vagy orvosi állás kinek jusson. Nem akarom elismerni, hogy egy miniszter, egyetemi tanár, kúriai bíró, alispán, másképpen intézné a nem saját felekezetéhez tartozó felek ügyeit, mint ahogy a saját hittestvéreieit intézi. Ha olyan valakiről volna szó, aki kívül esik az ezeréves magyar művelődés nagy közösségén, aki világnézeténél, fajtájánál, vallásánál fogva merőben idegen, megérteném a különbségtételt. De hogy mi különbség legyen magyar és magyar között közszolgálati vonatkozásban, azért, hogy az egyik evangélikus, a másik református, a harmadik katolikus, igazán nem tudom elképzelni. Az, hogy egyház van, s az egyházaknak hitvallása és története, nem azt jelenti, hogy ez a kis nyomorult magyar élet még jobban szétszakadozzék és egymás között élesebben meghasonolják, hanem azért, hogy ki-ki a maga módján éljen azokkal az örökkévaló erővel, amelyek egy láthatatlan világhoz fűznek és épen ezért még szorosabban odakapcsolnak egymáshoz, szívet szívhez, sorsot sorshoz.

Felekezetközi helyzet

Minden kor, amely a vallás szükségét újra felfedezte és annak javaival bátran élni akar, szükségképpen hitvallások körül tagozódik. Ez magával hozza nemcsak a belső meggyőződés hevét, sőt szenvedélyét, hanem a különbségnek éles szemléletét és a világnézet szerint együvé tartozóknak egy olyan társulását, amely igen könnyen nemcsak elvek, hanem érdekek szerint is igényli a különállást. Azért vallásos ébredések korában a felekezetközi helyzet magától egyre feszültebbé válik. De ebből csak az következik, hogy annál nagyobb a felelősségük azoknak, akik a hitvallásos csoportok élén állanak. A nemzet elszakíthatatlan egysége, a nyelvnek, a történelemnek, a sorsnak, a minőségnek közössége olyan nagy jó, hogy ezért érdemes áldozatot hozni: magunkat korlátozni, sokszor keményen megzabolázni. Ezért tartjuk nagyjelentőségű nyilatkozatnak a Kultuszminiszter Úr¹¹ beszédét, amelyet a katolikus nagygyűlés alkalmából mondott el. Amily igaz, hogy sem a katholicizmust, sem a protestantizmust nem lehet kitörölni az európai művelődésből és herostratesi volna minden program, amelyik az egyiknek elpusztításával akarná a másikat teljes uralomra juttatni: úgy Magyarországon is azt a tényt, hogy van protestantizmus, amely a magyar művelődésnek tetemes részét megalkotta, jelenleg pedig a magyar génusz alkotásait ihleti, nem lehet sem letagadni, sem kismizmizni. Ezzel számolni kell. Külön véve egyik sem a magyarság. A magyarság több, mint ez a kettő külön-külön, sőt annál is több, mint ez a kettő együtt. Ennek hangoztatására olyan szükség volt, mint a falat kenyérre. Ezért volt nagyjelentőségű a kultuszminiszter úr beszéde. Mi bízunk abban, hogy épen a hit mélyülésével és erősödésével

¹¹ Hóman Bálint (1885-1951), 1932 és 1938 között Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere

eljön az az idő, amikor az együttélés ténye nem jelenthet lelki elszíntelenedést, vagy elegyedést, s egy olyan egymásmelletti munka válik lehetségessé, amely az egyéni és történelmi jelleg minél teljesebb érvényesülésével a nemzeti egységet a maga nagy egészében biztosítja és szolgálja.

Sok és különféle megjegyzésre adott okot a katolikus nagygyűlés alkalmából legilletékesebb helyről elhangzott ama beszéd, amely a házassági törvények revíziójának lehetőségeit említette. Az egész kérdés nem áll olyan tételesen előttünk, hogy érdemben hozzászólhatnánk. Csak azt mondhatjuk a kezdeményezés jóleső benyomására, hogy minket az élet nagy gyakorlati követelménye vezet. Mi minden megoldást szívesen fogadunk, amelyik mellett a felekezeti béke biztosabb, a magyar lelki egység erősebb lesz, amellyel, hogy Krisztus egyházának történelmi jellege és egyénisége egyre tisztábban érvényesül és minden megoldásnak ellene vagyunk, amely a kisebbséget még jobban kiszolgáltatná a többségnek.

Evangélikus testvéreink épen e napokban nyitották meg negyven év óta szünetelő zsinatjukat. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy evangélikus és református egyházak testvéri viszonya az evangélium ügyének, a magyar művelődésnek, az emberi szellem méltóságának olyan nagy kincse, érdeke és eszköze, hogy nem méltó az evangéliumi nevezetre az, aki az evangéliumnak ezt a lelki katholicitását a reformátusok és evangélikusok közötti bizalmatlankodás vagy idegenkedés gerjesztésével gyengíteni akarja. Már pedig erre itt-ott jeleket látok. Kérve kérem mind a két egyházat, férfias bizalommal, testvéri őszinteséggel, hozzánk méltó nagylelkűséggel szorítsák egymás kezét s ne hallgassanak azokra, akik lazítani akarnák ezt a kézfogást. Mind a két egyház belső átalakuláson megy keresztül. A felvilágosodottság korának általános liberális, elegyes kultúrprotestantizmusából két élesen különböző s egymáshoz mégis meglepően hasonlító testvéri egyházprofil alakul ki úgy, hogy mindegyik a maga hitvallásából táplálkozik, sajátos történelmi jellegét ismeri fel és követi, s azzal ajándékozza meg a magyar művelődést és az egyetemes emberiséget, ami benne sajátosan egyéni. Ez a confessionálódása¹² a protestantizmusnak, mely azoknak a szemében, akik szélesebb áttekintésre nem képesek, úgy tűnhetik fel, mint megkülönböztetés, szembefordulás, egymás igazságának lebecsülése, pedig valójában egy igazabb bensőbb testvériség előkészítése. Kívánom református feleimtől épenúgy, mint evangélikus testvéreimtől, hogy ezt a folyamatot félre ne értsék, sőt éljenek annak minden áldásával. Akkor lehetünk igazán jó testvérek, ha először *önmagunk* vagyunk. Sértő dolog, ha a református az evangélikusban csak a cryptokálvinistát¹³ becsüli és az evangélikus a reformátusban a semilutheránust¹⁴. A hívő református ember az evangélikust azért szereti, becsüli, tartja testvérének, mert igaz és hű evangélikus, s az evangélikus bennünk az emberen és a magyaron kívül a reformátust is kell, hogy szeresse és becsülje. Mi nem szíami ikrek vagyunk, közös, de nyomorék belső részekkel, hanem két ikertestvér, aki egy anyaméhből származott, egy szülői hajlékban nőtt, egymás mellett szántja a barázdát és neveli házanépét; közösen néz a viharos és a napsugaras égre, s tudja, hogy nevük egy láthatatlan könyvnek közös lapjára van felírva. De nem közös a feleségük, ökrük és szamaruk, nem közös a ruhájuk és a szokásuk, csak a sorsuk, az eszményük és a lelkük. Lám, az ó-poroszi unió is elsieltett dolog volt, a német egyházi szellem is kezd confessionálissá lenni akkor, amikor a két, illetve három nagy egyházból egy egységes birodalmi egyház lett. Engedjük és segítsük egymást minél teljesebben egyénivé válni, hogy annál jobban szerethessük és szolgálhassuk egymást.

¹² felekezetesedés

¹³ titkon kálvinista

¹⁴ félig lutheránus

Világprotestantizmus

Ez a kérdés természetesen visz át a világhelyzet áttekintésére. Az elmúlt évben a protestáns egyházakat a német kérdés foglalkoztatta leginkább. Az angolszász egyházak, a canterbury érsek épenúgy, mint a skót egyház, a presbiteri világszövetség és az egyetemes keresztyénség ökuménikus tanácsa ismételt is kifejezte komoly aggodalmát, testvéri tiltakozását a német egyház jelenlegi helyzetével és gyakorlatával szemben. Ettől mi sem maradtunk el, mert bár hangsúlyozzuk, hogy a német egyházi helyzetről közvetlen tapasztalásunk nincs, azok, akiket védeni akarnánk, segítségül nem hívnak, akiket oktatni akarnánk, véleményünk iránt nem érdeklődnek: mégis többször kifejeztük azt a meggyőződésünket, hogy Krisztus egyháza az örökkévalóságtól fogva autonóm és abba nem szólhat bele semmiféle idegen hatalom. Az az érzésem, hogy Németország egy még sohasem tapasztalt forradalmon megy keresztül. Ennek négy fővonala található a mai izgalmas csomópontban. Az első vonal a nép életösztone, amely a rettenetes versaillesi békében önmaga életét fenyegetve érezte s vele szemben az önfenntartásnak és az életakarásnak hősies visszahatását vitte végbe. Ez a német élni akarás forradalma az ellenséges világtörténelemmel szemben. A másik forradalom egy világnézeti, amelyet a németiség, mint istenfélő nép vív meg azzal a bolsevizmussal szemben, amely Istent akarja trónjáról ledönteni s vele együtt mindazt kisöpörni a nemzet életéből, amiért minden komoly nemzet évezredek óta érdemesnek tartja élni. A német lelkiség forradalma volt ez a marxista materializmus ellen. Harmadik forradalmi vonal a szociális, amely rendek, osztályok, rétegek kiváltságai, helyzeti előnyei ellen fordul s az egész német népet, mint egy óriási élő testet úgy kívánja megszervezni, hogy benne mindenki az egésznek egy része legyen; tag, amelynek helyét és jelentőségét tevékenysége jelöli ki; az egésznek ereje fokozza és biztosítja ezt a tevékenységet és ez a tevékenység mindenestől fogva az egésznek egységét és összműködését szolgálja. Negyedik forradalmi vonal volt az egyházi. Az egyház sok apró Landeskirchére¹⁵ széttörve, egység után sóvárgott, azért, mert német evangéliumi egyház. Kellett ez az egység, mert egy az evangélium és egy a németiség. Ugyanakkor azonban mély teológiai vagy metafizikai ellentét kezdett feszülni, amely már nem teológiai iskolák szembenállása, hanem magának a német keresztyénségnek egy mély, belső meghasonlása. Nem máról-holnapra támadt, hanem valahol a gót hittérítőknél kezdődött, Ariusz és Atanaziusz harcában folyik és most folyik a német birodalmi egyház teológiai ütközeteiben. Ugyanis a háború után a Barth Károly reformátori teológiája élesen felállította a tételt, amely a monista és dualista teológia között különböztet. A monista felfogás istennek tartja a mindenséget, ennek egy élő darabjává vallja az embert. Az emberben elismeri és hirdeti a meg nem zavart szentséget és isteni méltóságot, s ezért úgy gondolja, hogy hősies erőfeszítéssel, jóakarattal, önfegyelemmel elérheti lassú tökéletesedés útján a végső célt. Ebben a gondolatmenetben aszerint, hogy az értelem jut nagyobb szerephez, vagy az érzés, feltalálható a felvilágosodás épügy, mint ahogy a misztika és a germán mythosoknak wagneri epikája. A német mystika, Erasmus, a humanisták és az Északi Hit követői mind ide tartoznak. Vele szemben áll az a felfogás, amely Istent egészen másnak mondja, mint a világ, benne a Teremtőt és Urat imádja. Számol, mint központi ténnyel, az ember bűnbekelésével és az egyetemes romlottsággal. Következően a váltságot nem tudja másképpen elképzelni, csak az üdvtörténet csodái által, amelynek középpontjában a testté létele, a kereszt és a feltámadás áll. Érdemmel, erőfeszítéssel csak szegényt vallana, ingyen kegyelemre bízva magát azért, mert egy örök szeretet kiválasztotta. Mindezt abból a kijelentésből tudja, amelyben maga Isten szól meg és tárgyiasulva, irodalommal testesülve, a Szentírásban áll előttünk. Ez a Pál apostol, Athanasius, Luther, az orthodoxia és az új reformátori teológiának a világa.

¹⁵ német tartományi államegyház

Ennek a négy forradalomnak az összecsapása és elcsomózása a mai német helyzet. Épen azért nehéz áttekinteni, még nehezebb ítéletet mondani róla. A pogányság, a véres antiszemitizmus, a materiális fajelmélet mind forradalmi toldalék, amely máról-holnapra átváltozhat és lehullhat, viszont megbuktathatja az egész óriási vállalkozást; a tény azonban az, hogy a német nép küzd önmaga lelkéért s ezt a lelket csak az élő és szuverén Isten orcája előtt találja meg. Azért a német egyházi válság legjobbainak törekvése az, hogy a reformátori irány egyesüljön a nemzeti iránnyal és ismétlődjék meg most már teljesebben és véglegesebben Luther óriás műve, a német nép szülessen újjá azáltal, hogy megtalálta lelkét, mert megtalálta megváltó Istenét. A Luther óriási egyéniségéből felszabadulnak és a német népre hatni kezdenek az elrejtett vagy elfeledett – kálvinista elemek. A német probléma a vallásos élet- és nemzetalkítás problémája – tulajdonképpen a kálvinizmus problémája.

Programmkérdések

Még arról kell beszámolnom, hogy az egyetemes konvent belmissziói programja és püspöki munkatervem a következő év tennivalójában pontosan találkozik. Mindakettő szükségképpen egy nagy feladat elé érkezett, amelyet gyorsan meg kell oldania a magyar református egyháznak. Ez pedig a női munka megszervezése a magyar református egyházban. Ezt a női munkát meg kell szervezni azért, mert nem szabad az Isten gazdaságában parlagon hagyni olyan területeket, amelyeket Isten termékeny szántóföldeknek teremtett. Ilyen a női lélek is. Minden lelkipásztor tudja, hogy a jól irányított női munka mekkora többtermelést jelent az egyházi életben. Nem lehet halasztani, mert a sokhelyt megindult és szépen virágzó egyesületi munka mintegy sürgeti, hogy az Isten országának ilyen építése ne csak egyes személyekhez kötött egyesületekben menjen végbe, hanem magában a magyar református anyaszentegyházban folyjon. Nagyon fontos ez a munka, mert az új törvények választójogot adnak a nőknek és őket behívják az egyházalkotmány avargyűrűjén belülre. Ez a jog azonban akkor válik étellel teljessé, ha a gyülekezeti munkában is megkapja a nő a maga munkakörét. A jog gyakorlásának erkölcsi alapot a kötelesség teljesítése ad és a Krisztus anyaszentegyházában az adófizetés nem meríti ki a kötelesség teljes fogalmát. Végül széjjel járva gyülekezeteimben, látom azt, hogy sok helyt már folyik a munka, másutt bármikor megindulhatna, itt az ideje tehát, hogy foglalkoztassuk azokat, akik készen állanak a szolgálatra. Egyházi közvéleményt irányítani, nagy igazságokkal közösségeket megmozdítani, egyetemes érzések villanyáramában megrendülni és felmagasztosulni csak a női lelkek igénybevételével lehet. A magyar református anyaszentegyház, ez a szent és lelki anya azzal a kérdéssel fordul a magyar nőkhöz, mit tudtok tenni értem? Az erre adott feleletből szövődik meg a következő év története. Kérem jelentésem tudomásul vételét.